

LES POLÍTQUES DE MEMÒRIA DEMOCRÀTICA 2015-2019

Eduardo García-Leonardo Tobarra

Doctor en Dret

RESUM: Durant l'IX legislatura, la Generalitat Valenciana va impulsar un ambiciós conjunt de mesures normatives, organitzatives i de foment en favor de la denominada memòria democràtica valenciana. Aquestes mesures van tindre com a fita fonamental l'aprovació de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de la Generalitat, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana. En aquestes pàgines es resumeixen totes aquestes mesures, impulsades des de, en aquell temps, la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques.

PARAULES CLAU: Memòria democràtica valenciana. Polítiques públiques.

ABSTRACT: During its IX Legislature, the Generalitat Valenciana promoted an ambitious package of regulatory, organizational and promotion measures in favor of the so-called Valencian democratic memory. These measures had as a fonamental milestone the approval of Law 14/2017, of November 10, of the Generalitat, on democratic memory and for the coexistence of the Valencian Community. These pages summarize all these measures, promoted since the Department of Justice, Public Administration, Democratic Reforms and Public Freedoms.

KEYWORDS: Valencian democratic memory. Public politics

SUMARI: 1. Introducció. 2. Actuacions de caràcter normatiu o organitzatiu. 3. Actuacions de localització, exhumació i identificació de víctimes. 4. Col·laboració i coordinació d'actuacions amb iniciatives d'altres administracions en aquesta matèria. 5. Actuacions de foment. 6. Actuacions de sensibilització, difusió i foment de la participació pública. 7. Altres actuacions en matèria de memòria democràtica.

1. Introducció

L'article 10 del Decret 154/2015, de 18 de setembre, del Consell, pel qual es va aprovar el Reglament orgànic i funcional (ROF) de la l'aleshores denominada Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques, va atribuir a la recentment creada Direcció General de Reformes Democràtiques, entre altres competències, la d'“*impuls de totes aquelles mesures que contribuïsquen a la recuperació de la memòria històrica, en el marc de la normativa vigent sobre la matèria*”. Similars termes es van expressar en el posterior Decret 87/2017, de 7 de juliol, del Consell, pel qual es va aprovar un segon ROF d'aquesta conselleria, en què s'atribuïa aquestes competències a l'ara denominada Direcció General de Reformes Democràtiques i Accés a la Justícia.

Iniciada la X legislatura, en l'actualitat, el Decret 105/2019, de 5 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix l'estructura bàsica de la Presidència i de les conselleries de la Generalitat, ha atribuït les competències sobre memòria democràtica a la Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica. És per això que, des de la Conselleria de Justícia, Interior i Administració Pública es va traspasar els corresponents mitjans personals i materials, que incloïa la totalitat dels expedients que consten en els arxius de gestió, central i intermedi relatius a memòria democràtica.

Una vegada efectuat el traspàs, convé girar la mirada i fer un balanç de les diferents actuacions que, des de la Direcció General de Reformes Democràtiques i Accés a Justícia, es van dur a terme en aquesta matèria durant la passada IX legislatura. Per a això, classificarem les diferents iniciatives en: actuacions de caràcter normatiu o organitzatiu; de localització, exhumació i identificació de víctimes; de col·laboració i coordinació d'actuacions amb iniciatives d'altres administracions en aquesta matèria; de foment; i de sensibilització, difusió i foment de la participació pública.

2. Actuacions de caràcter normatiu o organitzatiu

1) Comissió Interdepartamental i Registre d'Entitats Memorialistes

Les primeres mesures de caràcter normatiu impulsades des de l'aleshores jove Direcció General de Reformes Democràtiques van consistir en la tramitació de sengles decrets del Consell. D'una banda, es va tramitar l'aprovació del Decret 177/2016, de 2 de desembre, del Consell, pel qual es crea i regula la Comissió Interdepartamental per a la recuperació de la memòria democràtica (DOGV núm. 7941, de 21.12.2016), les principals funcions de la qual són l'elaboració de l'estratègia per al reconeixement social, el restabliment de la dignitat i l'honor i la reparació moral dels danys causats a les víctimes de la Guerra Civil i la dictadura, i la posada en comú de totes les iniciatives i actuacions que duguen a terme els diferents departaments del Consell.¹

1 Presidida per la vicepresidenta del Consell, la Comissió Interdepartamental es va convocar per aquesta només en una ocasió, en data 20.03.2018. Per la seua banda, la comissió tècnica de suport a la Comissió Interdepartamental es va reunir en data 01.06.2017. Fruit d'aquestes reunions és l'aprovació d'un pla de treball, que inclou: l'elaboració d'un cens de víctimes; l'actualització del mapa de fosses; l'obertura de fosses, exhumació i identificació de restes de víctimes; la facilitació de l'accés a les fonts documentals; la definició de llocs i itineraris de la memòria democràtica; i la realització d'accions de difusió, divulgació i investigació.

En segon lloc, es va tramitar l'aprovació del Decret 178/2016, de 2 de desembre, del Consell, pel qual es crea el Registre d'Entitats Memorialistes de la Comunitat Valenciana (DOGV núm. 7941, de 21.12.2016).

Aquest Registre té per objecte permetre a la conselleria competent en la matèria conèixer el nombre d'entitats que hi ha a la Comunitat Valenciana, les seues finalitats i la seua representativitat, a l'efecte de possibilitar una correcta política de foment del moviment memorialista. També, servir d'instrument de relació d'aquesta conselleria amb les referides entitats que desenvolupen principalment la seua activitat en l'àmbit territorial autonòmic, en tant que contribueixen a la conscienciació social i a la defensa dels drets de les víctimes.

La inscripció voluntària en aquest registre facilita les relacions amb la conselleria competent, ja que fomenta la participació del moviment memorialista, a través dels instruments i mecanismes que es determinen en el desenvolupament de la política autonòmica en aquesta matèria. Des de l'aprovació del Decret fins a juny de 2019, es van inscriure 25 entitats en aquest registre.

2) Llei de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana i Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques

Però la mesura normativa més important va consistir en l'elaboració i tramitació d'un avantprojecte de llei, que va culminar amb l'aprovació de la vigent Llei 14/2017, de 10 de novembre, de la Generalitat, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana (DOGV núm. 8168, de 13.11.2017).

Tal com recull el preàmbul, aquesta llei pretén complir amb la Declaració Universal dels Drets Humans i amb el que s'estableix en el dret internacional, que s'articula sobre quatre eixos: el dret a la veritat, el dret a la justícia, el dret a la memòria democràtica valenciana i el dret a la reparació i reconeixement de les víctimes.

Resumidament, i en relació amb les víctimes desaparegudes, la llei estableix per primera vegada l'obligació de la Generalitat de dur a terme les actuacions necessàries, conforme als protocols aprovats, per a recuperar i identificar les restes de víctimes desaparegudes i per a elaborar mapes de localització de restes. També atribueix a la Generalitat la competència per a autoritzar qualsevol localització, exhumació i identificació de restes, i per a autoritzar la construcció sobre terrenys o la remoció d'aquests.

La llei va disposar, al seu torn, la creació de l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, amb seu a la ciutat d'Alacant, "per a l'estudi, investigació i impuls de les mesures establides en aquesta llei". En l'Institut s'inclou el Consell Valencià de la Memòria Democràtica, com a òrgan col·legiat consultiu i de participació del moviment memorialista que opera a la Comunitat Valenciana.

La disposició transitòria primera del text legal, referida a la posada en funcionament de l'institut esmentat, assenyalava que, fins a la seua posada en marxa, "les diferents funcions atribuïdes en aquesta llei a l'institut esmentat les continuaran exercint les entitats i òrgans que les hagen exercides".

Mitjançant el Decret 1/2019, d'11 de gener, del Consell (DOGV núm. 8472, de 25.01.2019), es van aprovar els Estatuts de l'Institut,² i en data 2.04.2019 es va constituir el seu consell rector. El nomenament de la persona titular de la Direcció General d'aquest va quedar pendent.³

3) Catàleg de vestigis contraris a la memòria democràtica.

Prèviament, a les normes indicades, i amb la finalitat de complir el que estableix l'article 15 de la Llei estatal 52/2007, de 26 de desembre, per la qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures en favor dels qui van patir persecució o violència durant la Guerra Civil i la dictadura (coneguda com a llei de la memòria històrica), en relació amb la retirada d'escuts, insígnies, plaques i altres objectes o mencions commemoratives d'exaltació, personal o col·lectiva, de la revolta militar, de la Guerra Civil i de la repressió de la dictadura, des d'aquesta conselleria, es va impulsar els dos òrgans següents:

- a) Comissió Tècnica de Coordinació per a l'elaboració d'un catàleg de vestigis relatius a la Guerra Civil i la dictadura, en l'àmbit de la Comunitat Valenciana,⁴ als efectes previstos en la Llei estatal 52/2007, composta per personal adscrit a la mateixa conselleria⁵ i presidida pel director general de Reformes Democràtiques.

Aquesta comissió té com a objecte l'elaboració, en l'àmbit de la Comunitat Valenciana, d'un catàleg de vestigis relatius a la Guerra Civil i la dictadura, sobre la base de la informació facilitada per les entitats locals, associacions que tinguen entre els seus objectius o activitats els relacionats amb la recuperació de la memòria històrica i el reconeixement de les víctimes, i desenvolupen les seues activitats principalment a la Comunitat Valenciana, i el conjunt de conselleries de la Generalitat.

2 El Decret 1/2019 va modificar l'article 10 del Decret 87/2017, de 7 de juliol, del Consell, pel qual es va aprovar el ROF de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques, en què s'atribuïa a la Direcció General de Reformes Democràtiques i Accés a la Justícia, entre altres, les competències de "memòria democràtica –excepte aquelles que tinga atribuïdes l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques–". D'altra banda, la disposició transitòria primera del Decret 1/2019 assenyalava que "la direcció general competent en matèria de reformes democràtiques continuarà exercint les seues competències relatives en memòria democràtica previstes en l'article 3 de la Llei 14/2017, fins a la posada en funcionament de l'Institut", i que "a aquest òrgan directiu correspondrà impulsar les actuacions que siguen necessàries per a l'efectiva posada en marxa de l'organisme".

3 Juntament amb els mitjans materials traspassats a la Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica, es van traspassar cinc llocs de treball adscrits a l'Institut.

4 Constituïda en virtut de la Resolució de 26 d'octubre de 2015, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 7646, de 29.10.2015), com a grup de treball adscrit a aquesta.

5 Amb la finalitat de complir el que preveu el Decret 217/2015, del Consell, de modificació del Decret 160/2015, de 18 de setembre, pel qual es va aprovar el ROF de l'aleshores denominada Conselleria de Transparència, Responsabilitat Social, Participació i Cooperació (que va donar nova redacció a l'article 10.2.i i a l'article 11.2.2.m d'aquest reglament, d'aquesta modificació va resultar que, entre les funcions atribuïdes a la Direcció General de Responsabilitat Social i Foment de l'Autogovern d'aquesta conselleria, s'incloguera en aquest moment la de "participar en els òrgans de decisió i coordinació relatius a la recuperació de la memòria històrica, com a eina per a completar la visió que de tindre la societat valenciana del seu autogovern", per mitjà de la Resolució de 8 de març de 2016, de la consellera de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOCV núm. 7746, de 22.03.2016), es va modificar la composició de la Comissió Tècnica de Coordinació esmentada, i es va incorporar com a vocal d'aquesta la persona que ocupe la direcció del Servei de Promoció de l'Autogovern i Dret Foral Valencià, d'aquesta conselleria.

Amb aquesta finalitat, l'octubre de 2015, la Direcció General de Reformes Democràtiques va sol·licitar a totes les entitats locals de la Comunitat Valenciana (542 municipis i tres diputacions provincials), a diferents associacions de les indicades més amunt i a totes les conselleries, la remissió d'un llistat, si pot ser amb fotos i indicació cartogràfica, dels vestigis relatius a la Guerra Civil i la dictadura que encara pervisquen en els espais públics de titularitat local o autonòmica dependents d'aquestes o dels que es tinga coneixement.⁶

La constitució d'aquesta Comissió Tècnica de Coordinació va tindre lloc el dia 3 de novembre de 2015, en què es va abordar, entre altres qüestions, el disseny del Catàleg de vestigis que havia d'elaborar la Comissió, així com l'anàlisi de la informació requerida i facilitada, si escau, per les entitats locals, associacions i la resta de conselleries. Des de la seua constitució, i fins a maig de 2019, la Comissió s'ha reunit en catorze ocasions.⁷

Aquesta comissió ha elaborat un catàleg de vestigis sobre la base de la informació facilitada. Aquest catàleg en cap cas és un document tancat sinó, ans al contrari, un document viu i obert a constants alteracions, com a conseqüència bé de noves incorporacions, bé que alguns dels vestigis que s'hi recullen vagen sent retirats.

Per a l'elaboració del catàleg es va valorar el treball i la pràctica prèviament iniciada per altres administracions (Administració General de l'Estat i comunitats del País Basc i Catalunya) i es van prendre en consideració els criteris que ja ha anat establint l'escassa jurisprudència sobre aquesta matèria. Els vestigis es van classificar en les categories següents: llista de carrers, símbols, plaques, plaques d'habitatge, honors, llocs i d'altres. En definitiva, des d'aquesta comissió es va treballar des de criteris tècnics, de legalitat, sensatesa i rigor.

b) Comité Tècnic d'Experts per a la valoració de la retirada de vestigis relatius a la Guerra Civil i la dictadura a la Comunitat Valenciana i dels supòsits determinants d'excepcionalitat.⁸

Amb la finalitat d'assessorar les administracions competents en la matèria, aquest comité té com a objecte la valoració, amb la sol·licitud prèvia de la Comissió Tècnica de Coordinació, de: la inclusió en aquest catàleg dels vestigis que se sotmeten a la seua consideració; la valoració de concurrència d'algun supòsit que aconselle exceptuar determinats vestigis de la regla general de retirada; i l'elaboració d'informes amb recomanacions sistematitzades dirigides a les administracions públiques i institucions, de cara a la retirada dels vestigis referits.

6 El juny de 2016 es va remetre un segon escrit, com a recordatori de l'obligació legal i, el desembre de 2018, un tercer escrit, a fi de recordar el termini màxim d'un any que va establir la disposició addicional primera de la Llei 14/2017, a partir de la seua entrada en vigor, per a la retirada o eliminació d'aquests vestigis.

7 Després de la seua constitució, s'ha reunit en posteriors sessions de data 10 de desembre de 2015; 10 de març, 7 de juliol, 30 de setembre i 12 de desembre de 2016; 20 d'abril, 28 de juny, 21 i 27 de juliol de 2017; 5 de juliol i 22 d'octubre de 2018; i 25 de març i 14 de maig de 2019.

8 Constituït en virtut de la Resolució de 14 de març de 2016, de la consellera de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 7748, de 29.03.2016).

Els seus components són persones expertes procedents del món universitari, del *Consell Valencià de Cultura*, de la conselleria competent en matèria de cultura i de la Federació Valenciana de Municipis i Províncies (FVMP).⁹

La primera sessió d'aquest Comitè Tècnic d'Experts es va celebrar a València el 21 d'abril de 2016. En total, fins a març de 2019 s'han fet nou reunions.¹⁰

En definitiva, el treball que ha efectuat aquests dos grups de treball ha possibilitat l'elaboració del catàleg de vestigis i el seguiment de les actuacions dutes a terme en aquest punt. La disposició transitòria tercera de la Llei 14/2017 preveu que aquests dos grups de treball continuen realitzant les seues funcions fins que es cree la comissió tècnica i el comitè tècnic d'experts, previstos en aquesta llei i dependents de l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, els quals els substituïran i assumiran les seues finalitats i funcions.

3. Actuacions de localització, exhumació i identificació de víctimes

Aquest punt va ser possiblement el més complex, perquè resultava convenient elaborar prèviament el cens de víctimes de la Guerra Civil i la dictadura, i el mapa de localització de restes de víctimes desaparegudes, instruments previstos en els articles 5 i 6 de la Llei 14/2017.

L'elaboració del cens de víctimes es va confiar a la Càtedra Interuniversitària de Memòria Democràtica de la Comunitat Valenciana, a la qual ens referirem més endavant. Els resultats dels treballs de les investigacions desenvolupades i els contactes amb les víctimes o amb els seus familiars es van centralitzar en la base de dades "la memòria recuperada"¹¹ de la Universitat d'Alacant, pel fet d'acollir aquesta ciutat la seu de l'Institut.

Es tractava de donar resposta al deure de facilitar a les víctimes i als seus familiars la cerca i l'esclariment dels fets de violència o de persecució que van patir (article 2.3 de la Llei 14/2017). Per a això, entre altres tasques, resultava urgent posar en marxa des de la Càtedra Interuniversitària els treballs d'inventari i anàlisi selectiva de la documentació relativa a l'aplicació de la Llei de responsabilitats polítiques depositada en l'Arxiu del Regne

9 Els vocals designats en el moment de la constitució van ser: Ana Aguado Higón (catedràtica d'Història Contemporània, Universitat de València), Ester Alba Pagán (professora titular d'Història de l'Art, Universitat de València), Antonio Bravo Conderana (subdirector de Patrimoni Cultural i Museus), Edelmir Galdón Casanoves (cap de secció de Difusió Cultural), Cristina García Pascual (professora titular de Filosofia del Dret, Institut de Drets Humans, Universitat de València), Eugeni J. de Manuel Rozalén (coordinador tècnic de la FVMP), Pascual Marzal Rodríguez (professor titular d'Història del Dret, Universitat de València), Rosa Monlleó Peris (catedràtica d'Història Contemporània, Universitat Jaume I de Castelló), José Miguel Santacreu Soler (catedràtic d'Història Contemporània, Universitat d'Alacant) i Vicente Muñoz Puelles (Consell Valencià de Cultura).

10 Posteriorment a la constitució, s'ha reunit en les dates següents: 25 de maig i 29 de juny de 2016; 9 de setembre de 2016 (a Benissa); 4 de novembre de 2016 (a Castelló de la Plana); 7 de març i 27 de juny de 2017; 18 de juliol de 2018; i l'última reunió va tindre lloc el 27 de març de 2019.

11 Al projecte de la web inicial (<https://memoriarecuperada.ua.es>) que va desenvolupar la Universitat d'Alacant en 2011, s'hi va sumar en 2017 la Universitat Jaume I de Castelló, la Universitat de València i també la Universitat Miguel Hernández d'Elx. La base de dades va passar a denominar-se: "*La memòria recuperada. Víctimes de la Guerra Civil i el franquisme a la Comunitat Valenciana*". A aquest efecte, es van formar els equips d'investigació en cada universitat, amb la supervisió de l'investigador de la Càtedra Francisco Sevillano Calero (professor titular de la Universitat d'Alacant).

i Arxiu General de l'Administració, entre altres arxius. També una primera aproximació als expedients penitenciaris relatius a presos polítics conservats en l'Arxiu del Regne, la localització i classificació de la documentació depositada en centres penitenciaris, així com la localització i classificació de documentació relacionada amb la repressió i el control social de postguerra en l'Expurgació Judicial i Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana.

Quant al mapa de fosses, es va contractar l'elaboració d'un primer mapa de la província d'Alacant, fet per l'associació científica "ArqueoAntro". Posteriorment, es va elaborar el mapa de la província de Castelló pel Grup de la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló, l'associació científica "ArqueoAntro" i el Grup per a la Recuperació de la Memòria Històrica de València, gràcies a una subvenció concedida per la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques. Aquests dos mapes provincials van ser posteriorment publicats en el visor cartogràfic oficial d'Institut Cartogràfic Valencià.

Va quedar pendent d'actualitzar i publicar el mapa de fosses de la província de València, perquè l'existent, promogut en el seu moment pel Grup per a la Recuperació de la Memòria Històrica de València, en col·laboració amb el "Grup Paleolab" i "La Gavilla Verde", datava de l'any 2011 i resultava necessari actualitzar-lo i maquetar-lo abans de publicar-lo en el visor cartogràfic oficial.

El Pla estratègic de memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, previst en l'article 42 de la Llei 14/2017, i que ha d'elaborar l'Institut, és el que ha de prioritzar les mesures i actuacions de localització, exhumació i identificació de les víctimes desaparegudes.

No obstant això, com a projecte pilot, i sense esperar a la posada en funcionament de l'Institut, des de la Conselleria es va procedir a la redacció dels plecs i altra documentació, i a la posterior licitació d'un contracte de serveis d'arqueologia, pel procediment obert, per a la *"indagació i investigació, localització, delimitació, exhumació i estudi antropològic de víctimes de la Guerra Civil i la dictadura franquista en una sèrie de fosses situades en el territori de la Comunitat Valenciana"* (Benissa, Monòver, Paterna, Godella i Castelló de la Plana). Aquest contracte va comptar amb un pressupost base de licitació de 136.000 euros (més 28.560 euros en concepte d'IVA).

I de manera paral·lela, després que la consellera de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques dictara una resolució de 16 d'octubre de 2018, per la qual es crea un sistema de bancs de dades i s'adopten altres mesures, d'acord amb el que s'estableix en la Llei 14/2017 (DOGV núm. 8408, de 23.10.2018), es va redactar el plec de prescripcions tècniques i es va iniciar la tramitació d'un encàrrec a la Fundació per al Foment de la Investigació Sanitària i Biomèdica de la Comunitat Valenciana (Fundació FISABIO) per a la creació d'un sistema de banc de dades (denominat *"investigació científicotècnica a fi d'obtenir informació necessària per a complir les prescripcions legals quant a la identificació de les víctimes desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura, així com referent a la identificació de bebès robats"*), i es van publicar les necessàries tarifes públiques (DOGV núm. 8587, de 09.07.2019). El pressupost d'execució d'aquest encàrrec ascendia en 2019 a la quantitat de 349.530,37 euros.

Finalment, en el moment de traspasar les competències, es trobava en tramitació un projecte d'ordre de bases reguladores per a la concessió de subvencions destinades a actuacions sobre exhumació i identificació de víctimes desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura.

Això per estimar-se oportú concedir també ajudes destinades a aquesta finalitat i, així, facilitar el coneixement de les demandes existents i de les seues possibles prioritats, sense perjudici que aquesta activitat de foment coexistira amb altres activitats prestacionals o de serveis per part de la Generalitat. Es va considerar que, enfront del model de licitació contractual i atesa l'especificitat dels treballs a realitzar, l'activitat de foment pot donar una resposta eficaç en uns terminis raonables a les necessitats que es tracta de satisfer, que són urgents tenint en compte l'avançada edat de molts familiars sol·licitants d'activitats de localització, exhumació i identificació.

Les especials característiques d'aquesta mena d'actuacions regulades en la Llei 14/2017 justifiquen el caràcter singular d'aquestes ajudes i acrediten l'interés públic, social, econòmic i humanitari per a l'aprovació d'aquesta ordre de bases, i la possibilitat de realitzar abonaments a compte i pagaments anticipats.

Per a aquestes ajudes, el programa 112.70 de Reformes Democràtiques i Accés a la Justícia, del pressupost de la Generalitat de 2019, inclou una línia de subvencions dirigides a ajuntaments i mancomunitats de la Comunitat Valenciana, i a entitats i associacions sense ànim de lucre per un import de 450.000 euros.

4. Col·laboració i coordinació d'actuacions amb iniciatives d'altres administracions en aquesta matèria

1) Càtedra Interuniversitària de Memòria Democràtica de la Comunitat Valenciana

Paral·lelament a les convocatòries anuals de subvencions de concurrència competitiva dirigides a les universitats de la Comunitat Valenciana que s'exposen en l'apartat següent, es va tramitar la signatura del conveni marc de col·laboració entre la Generalitat, a través de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques, la Universitat de València, la Universitat d'Alacant i la Universitat Jaume I de Castelló, per a la creació de la Càtedra Interuniversitària de Memòria Democràtica de la Comunitat Valenciana (DOGV núm. 8055, de 05.06.2017).

Aquesta càtedra interuniversitària pretenia convertir-se en una referència científica que permetera dotar de més rigor les iniciatives de tota mena promogudes per les diferents organitzacions civils que treballen per la recuperació de la memòria històrica. La càtedra havia de permetre assentar la labor d'investigació universitària, assumir labors docents mitjançant congressos i seminaris, i generar processos de sensibilització social en la matèria. Però també, i de manera principal, fer els treballs necessaris per a l'elaboració de fitxes de censos de víctimes de la Guerra Civil, la dictadura i el nazisme, d'acord amb el que preveu l'article 5 de la Llei 14/2017.

Per a això, les universitats van realitzar les corresponents convocatòries de contractació de personal investigador, destinat prioritàriament a elaborar el cens de víctimes i la localització, unificació i difusió de fons documentals. Aquest personal es va incorporar

a l'equip de treball, juntament amb la direcció, els codirectors, i els investigadors permanents, convidats i col·laboradors externs.

De manera anual i rotatòria, es va tramitar la signatura dels corresponents convenis singulars (per un import anual de 60.000 euros) amb la Universitat d'Alacant (any 2017), amb la Universitat Jaume I de Castelló (any 2018) i amb la Universitat de València (any 2019). D'acord amb la clàusula tercera del conveni marc, que disposa que la direcció de la Càtedra és de caràcter anual per rotació alfabètica, els directors acadèmics de la Càtedra Interuniversitària han sigut els professors José Miguel Santacreu Soler (catedràtic de la Universitat d'Alacant), Rosa Monlleó Peris (catedràtica de la Universitat Jaume I de Castelló) i Francisco Javier Navarro Navarro (professor titular de la Universitat de València).

La presentació de la Càtedra Interuniversitària va tindre lloc els dies 25, 26 i 27 de maig de 2017, en ocasió de la *"I Trobada d'Investigadors de les universitats i representants d'ajuntaments, grups, entitats i associacions cíviqves memorialistes valencianes"*, en el Museu de la Universitat d'Alacant. Els tres convenis singulars recullen les nombroses activitats de formació, investigació, coordinació, difusió i divulgació que des de la Càtedra Interuniversitària s'ha pretés dur a terme.¹²

Entre les activitats que s'han portat a terme, cal destacar les Trobades d'Investigadors de les universitats i representants dels ajuntaments, grups, entitats i associacions cíviqves memorialistes valencianes; el Congrés de la Memòria Democràtica de la Comunitat Valenciana; els cursos d'eines i recursos per a investigar la memòria democràtica valenciana; l'elaboració de mapes de fons documentals públics i privats; l'elaboració d'una col·lecció bibliogràfica;¹³ l'organització d'actes d'homenatge; o la difusió d'itineraris didàctics.

2) Col·laboració amb entitats locals i amb la Federació Valenciana de Municipis i Províncies

D'altra banda, en data 02.05.2017, es va signar un conveni marc de col·laboració entre la Generalitat, a través de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques, i la Federació Valenciana de Municipis i Províncies (FVMP), en matèria de reformes democràtiques. (DOGV núm. 8065, de 19.06.2017).

Posteriorment, l'any 2018 i el 2019, es van signar els successius convenis singulars amb l'FVMP per a actuacions culturals d'impuls, divulgació i reconeixement i investigació en matèria de memòria històrica i democràtica valenciana, entre altres competències (import pressupostat en 2018: 20.000 euros, i import pressupostat en 2019: 50.000 euros).

Entre les activitats que ha dut a terme l'FVMP, cal destacar el pla pilot de posada en marxa de tres oficines comarcals d'informació i atenció a les víctimes de la Guerra Civil

¹² En les comissions mixtes de seguiment dels convenis singulars es va incloure també una persona en representació de l'alehores denominada Conselleria de Transparència, Responsabilitat Social, Participació i Cooperació.

¹³ Entre els títols publicats, podem destacar, a tall d'exemple, la publicació de *"La Batalla de Llevant, un retrobament amb la Història i la Memòria oblidada"*, llibre que recull les actes del congrés que, amb el mateix títol, es va celebrar a la Universitat Jaume I de Castelló els dies 8 a 11 de maig de 2018.

i la dictadura (a Onda, Altura i Chelva), per a facilitar l'elaboració del cens de víctimes. Igualment, el programa *"Memòria: convivència democràtica"*, d'actuacions orientades a la sensibilització d'estudiants i que va incloure la visita d'alumnat, professorat i representants municipals a Mauthausen durant els dies 3 al 6 de maig de 2019.

A més, la Conselleria va participar en diverses activitats de la Xarxa de municipis per a la posada en valor de la memòria històrica, promoguda per l'FVMP, que va celebrar la seua primera sessió a Segorbe el 19 de febrer de 2016. A més de la primera sessió, la Direcció General va participar en sessions posteriors, com les celebrades als municipis d'Elda i Ontinyent.

Així mateix, en tot moment es va tindre present la necessària coordinació amb les activitats que en aquesta matèria duia a terme la Diputació de València, mitjançant reunions amb la diputada i els tècnics responsables.

Igualment, es van celebrar múltiples reunions i contactes amb diversos ajuntaments, per a l'elaboració dels corresponents catàlegs i la participació en diversos actes institucionals.

Finalment, l'any 2019 es va subscriure un conveni de col·laboració entre la Generalitat, a través de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques, i l'Ajuntament de Monòver, per a la realització d'actuacions de rehabilitació i recuperació de l'Aeròdrom i dels Refugis Antiaeris de Monòver, per un import de 100.000 euros.

3) Col·laboració amb el Ministeri de Justícia i altres comunitats autònomes

A més d'assistir a les reunions de coordinació convocades pel Ministeri de Justícia,¹⁴ s'han mantingut les degudes relacions de col·laboració amb altres comunitats autònomes, mitjançant l'enviament de representació a les reunions de la Primera Trobada de la Xarxa Interautonòmica de Memòria Històrica, convocat pel Govern Foral de Navarra i celebrat a Pamplona el 15 i 16 de març de 2018.

També es van mantindre reunions l'11.10.2017 amb la direcció del *Memorial Democràtic*, de la Generalitat de Catalunya, i el 27.02.2018 amb la direcció de l'Institut de la Memòria, la Convivència i els Drets Humans (*Gogora*), del Govern basc, així com diversos contactes a diferents nivells amb altres administracions autonòmiques, com la Junta d'Andalusia.¹⁵ En aquestes reunions es van compartir experiències, molt necessàries per a un adequat disseny de les actuacions de localització, exhumació i identificació de víctimes, així com per al disseny organitzatiu de l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques.

14 Conferència amb els departaments oficials per a la memòria històrica de les comunitats autònomes, convocada per la Direcció General de Memòria Històrica del Ministeri de Justícia, i celebrada el 19 de setembre de 2018.

15 També es va participar en taules redones amb representants d'altres comunitats autònomes, com la que va tindre lloc en el si de la *XLIX Universitat Catalana d'Estiu* (Prada, 22 d'agost de 2017) o del congrés *"Cossos incòmodes: Violència massiva, fosses comunes i necropolítica"*, en el marc de la XXXVII edició dels Cursos d'Estiu de la Universitat del País Basc (Sant Sebastià, 21 de juliol de 2018).

5. Actuacions de foment

Per a poder impulsar i gestionar diverses línies d'ajudes públiques en aquesta matèria, prèviament es va tramitar l'aprovació de l'Ordre 21/2016, de 19 de juliol, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques, per la qual es van establir les bases reguladores per a la concessió de subvencions destinades a projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica que afavorisquen la convivència democràtica, i a projectes i iniciatives que promoguen el desenvolupament de drets i llibertats fonamentals (DOGV núm. 7837, de 26.07.2016).

Aquestes bases preveien tres línies d'ajudes:

- a) Línia 1: ajudes destinades a subvencionar projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per entitats i associacions sense ànim de lucre de la Comunitat Valenciana.
- b) Línia 2: ajudes destinades a subvencionar projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per ajuntaments i mancomunitats de la Comunitat Valenciana.
- c) Línia 3: ajudes destinades a subvencionar projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, i projectes i iniciatives que promoguen el desenvolupament de drets i llibertats fonamentals, desenvolupats per les Universitats de la Comunitat Valenciana.

Anualment, s'han anat publicant les diferents convocatòries de subvencions de concurrència competitiva, tal com s'exposa a continuació:

- Resolució de 5 d'agost de 2016, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 7851, de 16.08.2016), per la qual es convoquen, per a l'any 2016, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per associacions i entitats sense ànim de lucre de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 30.000 euros).
- Resolució de 5 d'agost de 2016, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 7851, de 16.08.2016), per la qual es convoquen, per a l'any 2016, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per ajuntaments i mancomunitats de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 80.000 euros).
- Resolució de 5 d'agost de 2016, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 7851, de 16.08.2016), per la qual es convoquen, per a l'any 2016, subvencions per a la realització de

projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, i projectes i iniciatives que promoguen el desenvolupament de drets i llibertats fonamentals, desenvolupats per universitats de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 50.000 euros).

- Resolució de 23 de març de 2017, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 8015, de 05.04.2017), per la qual es convoquen, per a l'any 2017, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per associacions i entitats sense ànim de lucre de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 90.000 euros).
- Resolució de 23 de març de 2017, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 8015, de 05.04.2017), per la qual es convoquen, per a l'any 2017, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per ajuntaments i mancomunitats de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 240.000 euros).
- Resolució de 23 de març de 2017, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 8015, de 05.04.2017), per la qual es convoquen, per a l'any 2017, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, i projectes i iniciatives que promoguen el desenvolupament de drets i llibertats fonamentals, desenvolupats per universitats de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 150.000 euros).
- Resolució de 26 de febrer de 2018, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm.8248, de 06.03.2018), per la qual es convoquen, per a l'any 2018, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per associacions i entitats sense ànim de lucre de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 90.000 euros).
- Resolució de 26 de febrer de 2018, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm.8248, de 06.03.2018), per la qual es convoquen, per a l'any 2018, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per ajuntaments i mancomunitats de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 240.000 euros).
- Resolució de 26 de febrer de 2018, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm.8248, de 06.03.2018), per la qual es convoquen, per a l'any 2018, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria

històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, i projectes i iniciatives que promoguen el desenvolupament de drets i llibertats fonamentals, desenvolupats per universitats de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 150.000 euros).

- Resolució de 5 de març de 2019, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 8507, de 15.03.2019), per la qual es convoquen, per a l'any 2019, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per associacions i entitats sense ànim de lucre de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 90.000 euros).
- Resolució de 5 de març de 2019, de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques (DOGV núm. 8507, de 15.03.2019), per la qual es convoquen, per a l'any 2019, subvencions per a la realització de projectes i iniciatives en matèria de recuperació de la memòria històrica, a fi de la promoció de la convivència democràtica, desenvolupats per ajuntaments i mancomunitats de la Comunitat Valenciana (import pressupostat: 240.000 euros).¹⁶

D'altra banda, en el moment de traspasar de les competències, estava tramitant-se el mencionat projecte d'ordre de bases reguladores per a la concessió de subvencions destinades a actuacions sobre exhumació i identificació de víctimes desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura.

6. Actuacions de sensibilització, difusió i foment de la participació pública

A més de realitzar-se nombroses reunions amb diverses associacions i col·lectius ciutadans interessats en aquesta matèria (Plataforma per la Memòria Històrica del País Valencià, Grup de Recuperació de la Memòria Històrica de València, etc.) per a l'estudi i presa en consideració de les seues reivindicacions, es van organitzar diverses actuacions de sensibilització que, resumidament, podem agrupar en les següents:

1) *Actes d'homenatge i reconeixement públic als valencians víctimes de l'Holocaust*

Amb motiu del dia internacional designat per Nacions Unides per a la commemoració anual de les víctimes de l'Holocaust (27 de gener), el 27 de gener de 2016 es va celebrar un emotiu acte a la Sala de la Muralla del Col·legi Major Rector Peset, de la Universitat de València, acte que va incloure una ofrena floral, un concert i diversos parlaments. L'any següent es va celebrar aquest acte el 26 de gener de 2017, a la capella de la Sapiència del Centre Cultural La Nau de la Universitat de València, i en 29 de gener de 2018 es va celebrar l'acte al Centre Cultural de la Fundació Bancaixa.¹⁷

¹⁶ Els pressupostos de la Generalitat per a 2019 també van incloure una subvenció a les universitats de les Comunitat Valenciana però, a diferència del que va ocórrer els anys anteriors, es va concebre com a subvenció de concessió directa (import pressupostat: 225.000 euros).

¹⁷ Acte que va incloure una taula debat entre Carlos Hernández de Miguel, periodista i autor del llibre "*Els últims espanyols de Mauthausen*" i Carles Xavier Senso Vila, doctor en Història, periodista i coautor del llibre "*La ignominia de l'oblit. Els valencians de la Ribera als camps de concentració nazis*".

Finalment, el gener de 2019 va ser presentat al Palau de la Generalitat el projecte “Construint Memòria”, que inclou el disseny, la producció i la distribució d’uns 600 taulells amb els noms de totes i cada una de les víctimes valencianes del nazisme, taulells dissenyats per a ser col·locats en les seues localitats d’origen, per a recordar el que va ocórrer en llocs com Mauthausen-Gusen.¹⁸

2) Programa “Drets i memòria als nostres pobles”

Aquest programa es va iniciar el 9 de novembre de 2016, al Palau de la Generalitat, amb l’acte solemne de presentació, per part del president de la Generalitat, de l’avantprojecte de Llei de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana.¹⁹

La presentació de l’avantprojecte de Llei va continuar el 23 de febrer de 2017, al Museu d’Art Contemporani d’Alacant, amb la intervenció en l’acte del president de la Generalitat, de la consellera de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques, i de l’expresident del Govern José Luis Rodríguez Zapatero.

Però, a més, en el marc del citat programa “Drets i memòria als nostres pobles”, aquest mateix any es va fer una gira per diverses ciutats i municipis de la Comunitat Valenciana per a presentar l’avantprojecte de Llei: 23 de març (Xàtiva), 29 de març (Vila-real), 5 d’abril (Ontinyent), 6 d’abril (la Vall d’Uixó), 7 d’abril (Monòver), 26 d’abril (Oliva), 27 d’abril (Riba-roja), 3 de maig (Vinaròs), 5 de maig (Pego) i 23 de maig de 2017 (Gandia).

3) Dia de record i homenatge a les víctimes de la Guerra Civil i la dictadura

L’article 36 de la Llei 14/2017 declara el dia 28 de març de cada any, en record de la defunció del poeta Miguel Hernández, com a dia de record i homenatge a les víctimes de la Guerra Civil i la dictadura. La celebració d’aquesta data es va iniciar el 28 de març de 2017 a la seu universitària a la ciutat d’Alacant de la Universitat d’Alacant, amb l’acte que va portar per títol: “*El procés judicial a Miguel Hernández: la memòria davant la justícia*”. L’any següent es va celebrar al Menador Espai Cultural de Castelló, amb l’acte titulat “*Miguel Hernández, el poeta de l’amor i la guerra*” i el 2019 va tornar a celebrar-se a Alacant, en el marc dels actes de commemoració del 80 aniversari del final de la Guerra Civil (“Alacant 2019”).

4) Actes de commemoració “Alacant 2019”

En ocasió del 80 aniversari del final de la Guerra Civil a Alacant, amb la col·laboració, entre altres, de la Comissió Cívica per a la recuperació de la memòria històrica d’Alacant, es va programar un complet programa d’actes commemoratius amb la denominació “Alacant 2019. Capital de la memòria” (www.alicante2019.es), programa que va incloure

¹⁸ Paral·lelament a aquest projecte, es va anunciar l’adhesió al projecte internacional *Stolpersteine*, per a això es van fer els contactes amb l’artista alemany Gunter Demnig.

¹⁹ Un avanç de les principals línies de l’avantprojecte de Llei van ser presentades el 3 de novembre de 2016 en el V Seminari Internacional Dret i Memòria Històrica “Seguretat jurídica, drets i nul·litat de sentències franquistes”, celebrat el 3 de novembre de 2016 a la Universitat Carles III de Madrid.

un congrés internacional, conferències, presentacions de llibres, cinema, teatre, recital de poesia i concerts, exposicions, homenatges i visites guiades.

7. Altres actuacions en matèria de memòria democràtica

Finalment, cal esmentar també altres actuacions no enquadrables en els anteriors apartats, com és el cas de la tramitació dels acords adoptats pel Consell (en data 30.11.2018), per a complir el que preveuen les disposicions addicionals segona (sobre desaparició de fons documentals) i tercera (reconeixement i restitució personal com a conseqüència de la il·legitimitat dels tribunals i altres òrgans) de la Llei 14/2017. Tot això sense oblidar moltes altres tasques, com ara l'elaboració de nombrosos informes sobre diverses qüestions (urbanístiques, de resposta a iniciatives parlamentàries o a consultes municipals, etc.).

Poc o molt, la tasca feta durant la IX legislatura ha sigut possible gràcies al treball i la tenacitat dels responsables i el personal de la Conselleria de Justícia, Administració Pública, Reformes Democràtiques i Llibertats Públiques, així com d'altres institucions, conselleries, organismes i administracions. Però també gràcies a la contribució i a l'interés de les entitats memorialistes. Col·laboració, en definitiva, de molts actors, i que de segur continuarà donant molts fruits en l'actual Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica.

